

Alustus Kouvolassa Kestävä tietoyhteiskunta –kollokviossa 18.6.2004
(Tmi) Erno Säisänen
erno.saisanen@jns.fi

Tietoyhteiskunnan paikalliskulttuuri ja sen kestävä kehittäminen

Monissa tutkimuksissa ja julkisissa keskusteluissa tietoyhteiskunta nähdään polkuna, joka johtaa Suomen säilymiseen taloudellisesti ja sosiaalisesti menestyvänä länsimaana. Materiaalisen tuotannon siirtyessä yhä enemmän halvemmän tuotannon maihin on Suomen vastattava tiedollisella osaamisellaan ja luovuudellaan. Näin olen tulkinnut keskustelua mediassa ja tutkimusten johtopäätöksiä. Suunta vaikuttaa täysin loogiselta, kun perusteluun lisätään vielä Suomen kalliit tuotantokustannukset, globaali kilpailu ja kallis euro. Maailmantalouteen enempiä perehtymättä uskon, että näin asia varmaankin on. Suomen on kilpailtava sellaisella osaamisella, tiedolla ja ajatuksilla, joita muilla ei ole.

Samalla tietoyhteiskunta on voimakkaan poliittinen utopia, johon kannattaa suhtautua myös melkoisella kriittisyydellä. Monia asioita voidaan perustella tietoyhteiskunnan nimissä, vaikka kyse olisi jostakin muusta. Yhteiskuntatutkimuksesta on näyttänyt tulleen poliittisen argumentaation väline, jolla päätöksiä perustellaan. Menemättä syvemmälle tämän ajan politiikkaan, jossa on voittajansa ja häviäjänsä, kulkusuunta on merkinnyt jo yhteiskunnallista muutosta ja muutosprosessi jatkuu. Tietoyhteiskunta ei kehityssuuntana ole ainoastaan tietoalan yritysten projekti, jolla tuetaan heidän toimintojensa virtaviivaistamista ja tehostamista. Tietoyhteiskunta voi utopiansa mukaan läpäistä suomalaisen kulttuurin kokonaisvaltaisesti asenteiden, ajatusten, arvojen ja toiminnan kentillä.

Alustuksessani en halua ottaa kantaa siihen, onko tietoyhteiskuntautopian vieminen käytäntöön arvoperustaltaan mielekäs ratkaisu. Sisäisessä yhteiskuntarakenteessa niin sanottu digitaalinen kahtiajako on pelottavan voimakas erottava tekijä. Jos tietoyhteiskuntautopian toteuttaminen katsotaan tieksi, jonka avulla Suomi välttyy suuremmilta ongelmilta, on utopian konkretisoiminen yhteinen asia.

Pekka Himanen esittää artikkelissaan "Suomen haasteet" julkishallinnolle ja yrityksille ehdotuksia, kuinka uusiin tarpeisiin tulisi suhtautua ja mitä toimenpiteitä tarvitaan. Hän esittää, että taloudessa, jossa kasvu perustuu yhä enemmän innovaatioille, työkulttuuri ja -ilmapiiri ovat ratkaisevia. Johtamisen tulee tukea luovuutta. Työkulttuuriset seikat tulevat keskeiseksi kilpailutekijäksi. (s. 15) Myöhemmin artikkelissaan Himanen viittaa Richard Floridaan ja korostaa luovien osaajien

valitsevan paikkakuntansa kulttuurisen rikkauten ja avoimuuden perusteella. (s. 26) Hän korostaa kaupunkien ja hallituksen vastuuta avoimuuden arvolle perustuvan luovuuden kulttuurin kehittämisessä. (s. 28) Tietoyhteiskunta ei siis ole olemassa ainoastaan työpaikoilla pääkaupunkiseudulla, vaan Suomalaisessa arkipäivässä ja kaikkialla.

Mitä sitten on tietoyhteiskunnalle ominainen kulttuuri? Monet tietoyhteiskuntaa tutkivat sosiologit, kuten esimerkiksi Scott Lash, John Urry ja Manuel Castells ovat korostaneet tietoverkkojen kulttuurista merkitystä ja ylikansallisen kulttuuriteollisuuden vahvaa otetta kulttuurin kentällä. Lash korostaa tietoyhteiskunnan kulttuurin toimivan kuten ideologia, jonka funktiona on kasata tuotantopääomaa. Florida puolestaan painottaa luovuuden ja aktiivisen paikalliskulttuurin tärkeyttä luoville työläisille ja heidän viihtymiselleen.

Näkemyksissä tulee esiin Frankfurtin koulukunnan edustajien Walter Benjaminin ja Theodor W Adornon 1930 -luvulla esittämä debaatti kulttuurituotteiden teknisestä monistettavuudesta. Benjamin näki kulttuurituotteiden monistettavuuden luovan paitsi taloudellisen kasautumisen logiikan, mitä muun muassa Scott Lash tutkimuksissaan korostaa. Monistetut kulttuurituotteet tarjoavat kaikille yhtäläisen mahdollisuuden nauttia taiteesta. Benjamin näki massakulttuurin nousun olevan myönteinen ja välttämätön ilmiö yhteiskunnan kehitykselle. Hän osasi ennustaa osuvasti kulttuurituotannon tulevaisuutta, jossa kuvat kulkeutuvat jokaiseen kotiin niin kuin kaasu tulee hellaan. Kulttuurituotteet pystyvät tavoittamaan kaikki sosiaaliluokat ja teoksen taantumuksellinen yläluokkaan vetoava auraattisuus katoaa.

Adorno korosti puolestaan taideteosten ainutlaatuisuutta ja vapautta tuotantorakenteista. Hän näki taideteosten yhteiskunnallisena funktiona niiden funktiottomuuden. Taiteen lumo on lumouksesta vapautuminen ja sen kulttuurinen arvo on rahassa mittaamaton. Eihän tietoyhteiskunta ole itsetarkoituksellinen, vaan keino turvata muiden arvojen toteuttaminen. Taide ja kulttuuri ovat puolestaan rahassa mittaamattomia itseisarvoja. Adornolla oli pyrkimys yhteiskunnalliseen muutokseen. Teollistuneessa yhteiskunnassa oli vallalla taide, joka oli liittoutunut teollisen yhteiskunnan kanssa. Se edisti vallitsevaa järjestystä tukevia asenteita sopeuttamalla ihmiset työskentelyyn. Tällainen massakulttuuri on kuvaa todellisuutta, mutta vain peittääkseen todellisuuden ristiriitaisuuden. Näiltä osin massakulttuuri tuskin on muuttunut.

Tietoyhteiskuntasisältää, tai sille on menestyäkseen välttämätöntä olla sidoksissa

paikalliskulttuuriin, jossa luovuus elää ja kulttuurinen kompetenssi on korkea. Siksi tietoyhteiskunnan paikalliskulttuuria voisikin nimittää luovuuden maaperäksi. Floridan korostama vapaan paikalliskulttuurin funktio ihmisiä ruokkivana ympäristönä palautuu taloudellisesti tuottamattomaan, ainutlaatuiseen ja auraattiseen kulttuurituotteeseen. Ainutlaatuisuus ja auraattisuus ei synnykään enää pelkästä kulttuurituotteiden voimasta, vaan käsitteellä voi nähdä analogian ainutlaatuiseen teosten, ympäristön ja ihmisten vuorovaikutukseen tilaan. Teknisesti monistettava massakulttuuri näyttää pärjäävän hyvin, mutta kuinka voi luoda ympäristöjä, joissa toteutuu ainutlaatuinen ja houkutteleva teosten, ympäristön ja ihmisten kohtaaminen? Tietoyhteiskunnalle oikean ilmapiirin luominen näyttäisi olevan aluekehitystyön yksi painoarvoltaan voimistuva haaste.

Mikäli tutkijoiden sanoista voi kehitystä ennustaa, kilpajuoksussa tulevat pärjäämään alueet, joissa on mahdollisuuksia mitä erilaisimmista lähtökohdista nouseville kulttuurituotteille ja kulttuurisille innovaatioille. Nykyiset olemassa olevat kulttuurintukijärjestelmät eivät tue näitä vaatimuksia riittävästi. Yhteisölliset kulttuurituotantojen verkostot, joissa toteutuu muunmuassa vapauden, vaihtoehtoisuuden, innovatiivisuuden, yhteistyön ja jopa taloudellisen kannattavuuden periaatteet jäävät vaille selkeää tukea.

Suomessa taiteentukijärjestelmää on perusteltu sen riippumattomuudella taloudellisista intresseistä, jolloin taide voisi periaatteessa olla ilman taloudellista funktiota ja sidoksissa vain taidejärjestelmään. Taiteilija-apurahoilla on tuettu pääasiassa yksittäisten taiteilijoiden mahdollisuuksia tuottaa yhteisölle taidetta. Toisaalta julkista rahoitusta nauttineet taideinstituutiot ovat pitäneet huolen, että instituution edustamaa taidesuuntausta voidaan toteuttaa. Nämä toimintamallit edustavat kuitenkin muusta ympäristöstä eriytynyttä taiteilijuutta, jolloin vapaat, ainutlaatuisia ympäristöjä luovat toimijayhteisöt, niiden tukipalvelut ja verkostoituminen elinkeinoelämään ovat jääneet satunnaisten ja vähäisten mahdollisuuksien varaan. Esimerkiksi apurahoitus on käytännössä aikataulullisesti, päätöksenteoltaan, taloushallinnollisesti ja ansaintalogiikan kannalta hyvin kömpelöä, kun kohteena on taiteilijan sijasta yhteisöllinen kulttuurituote.

Sykettä on viime vuosina etsitty EU -hankkeilla, joissa julkishallinto on usein lähtenyt toimimaan kentällä, jossa se on harvinaisen kömpelö. Hankkeista on tullut pikemminkin julkisrahoitteinen kilpailija, joka täyttää sen funktion, johon luovuuden verkostojen pitäisi tarttua. Toimialan elinkeinoistumista täytyy kunnioittaa luomalla myös kilpailullisesti tasapuoliset olosuhteet.

Luovuuden ilmapiiriä ei voi kuitenkaan komentaa, eikä sitä voi luoda hallintopäätöksellä. Se on jopa kapinaa hallinto-organisaatioita vastaan. Toisaalta poliittiset ja konservatiiviset hallinto-organisaatiot tuskin hyväksyisivät uusia vapaita toimijoita liian lähelle itseään. Ihmiset ovat erilaisia ja erilaisuutta tulee kunnioittaa. On luotettava, että aktiiviset tekijät ottavat oikean paikkansa, kun sille annetaan tilaisuus. Toiminnan kuuluu tapahtua ja säilyä hallintojärjestelmän ulkopuolella. Vapaan toimijaverkoston on annettava syntyä omaehtoisesti ja he määrittellä oma ansaintalogiikkansa ja toimintansa. Se syntyy varmasti, jos sille on tarvetta, jonkinasteista kysyntä ja maksukykyisiä kuluttajia.

Tavoitteena julkishallinnolle riittää, kun käytäntö järjestetään toimimaan niin hyvin, ettei se syö tekijöiden innostusta liiallisena byrokratiana; että se kykenee vastaanottamaan ja kuluttamaan palveluita sekä innostamaan tekijöitä luovuuteen.

Kulttuuriosaaminen pystyy juurtumaan alueelle, kun sillä on riittävästi maksukykyistä kysyntää. Samat toimijat, jotka tekevät esimerkiksi teatteria päiväkoteihin tai tapahtumapäiviä kouluihin, voivat ja ovat kiinnostuneita myymään osaamistaan elinkeinoelämälle. He ovat myös niitä osajia, jotka järjestävät kiinnostavia tapahtumia ammattitaitoisesti myös vapaarahoitteisesti ja taiteellisista lähtökohdista. Alueelle syntyy kierre, joka lisää taiteilijoiden, kulttuurituottajien tukiverkostojen, viihtyisien sosiaalisten ympäristöjen ja oikeiden tyyppien kasautumista alueelle. Niistä muodostuu se henkinen ilmapiiri, josta Florida puhuu.

Kilpailu kulttuurialan "oikeista tyypeistä", verkostojen rakentajista, on vielä vähäistä. Hyvän maineen saavat alueet kasvattavat verkostopääomaa ja innoittavat tekijöitä toteuttamaan työtään niissä ympäristöissä. Kuten tutkimuksissa todetaan, innostavat ja toimivat ympäristöt kasaavat menestyksen myös muilla toimialoilla luokseen. Mikään ei ole pahempaa myrkyä kehityksen jarruttamiseen kuin suvaitsematon ja aggressiivinen ilmapiiri ja kömpelö byrokraattinen hallinto, joka ei pysty tekemään yhteistyötä osajien kanssa.

Kulttuurin tuottajia tulee tukea ja motivoida toimintojensa organisoimisessa niin, että he voivat ja osaavat myydä, laskuttaa ja saada siitä edelleen palkan itselleen. Kuntaorganisaatioita tulee taas kehittää niin, että ne osaavat ostaa mielekkäästi. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että hankintoja toteutetaan usean kunnan kanssa yhdessä. Kulttuurituottajoihin käytetystä työstä valtaosa on kehittämis- ja valmistelutyötä. Jos esimerkiksi vanhuksille suunniteltu konserttikokonaisuus toteutetaan yhden kaupungin alueella viisi kertaa, pienellä vaivalla saman voisi monistaa kahdeksan kunnan vanhuksille ja toteuttaa 20 kertaa. Tällöin yksittäisen palvelun hinta laskee ja tuottaja

pystyy saamaan työstään oikean palkan. Tuottajalle syntyy todellinen ansaintalogiikka, jolloin hän voi käyttää ammattitaitoisia palveluita sekä saamaan itselleen ammatin. Kuntaorganisaatiot ovat tavattoman monialaisia ja voivat hankkia vaikka minkälaisia palveluita todelliseen käyttöön. Yksinkertainen logiikka, mutta ei valitettavasti vielä missään systemaattisesti toiminnassa.

Vahvasta ruohonjuuritasosta syntyvät myös menestystarinat. Vapaiden verkostojen tuottamista kulttuurituotteista syntyy niitä innovaatioita, joita on mahdollista monistaa ympäri maata ja maailmaa massakulttuurin kentällä. Uskon, että hankintoihin käytetyistä varoista palaa kunnille moninkertainen tulo välillisesti hyvänä yritysten toimintaympäristönä ja suoraan parhaiden monistettavien kulttuurituotantojen tehdessä tulosta.

Uskon, että tietoyhteiskunnan kulttuuripolitiikalla voidaan tuottaa kulttuurisesti nykyistä rikkaampia sosiaalisia ympäristöjä ja kevyemmällä julkisella hallinnolla mitä nykyinen toimintamalli tarjoaa. On kuitenkin huomioitava tarve nopeaan reagointiin. Pekka Himanen toteaa artikkelissaan toimenpiteiden toteuttamisajaksi enintään kaksi vuotta. Suomen taloudellinen kilpailukyky tarvitsee kulttuurista osaamista maailmassa, jossa materiaallinen tuotanto siirtyy kiihtyvällä vauhdilla halvemman tuotannon maihin. Kulttuurisen osaamisen ja aineettoman tuotannon kilpailussa on ensiarvoisen tärkeää toimia ensimmäisten joukossa. Uutuus on innovaatioiden keskeinen ominaisuus.
